

De ontwikkeling van Mercosur

Auteur: Eduardo G. Serra

Inhoudstafel: [Marxistische Studies nr. 107](#)

De wereldwijde trends van institutionalisering van het kapitalisme en van de vorming van regionale politieke en economische blokken hebben in 1991 geleid tot de oprichting van een Zuidelijke Gemeenschappelijke Markt of Mercosur (Mercado Común del Sur). Brazilië, Argentinië, Paraguay en Uruguay hebben toen het verdrag van Asunción gesloten om een verenigde markt van het Zuiden tot stand te brengen. Andere belangrijke doelstellingen waren: gemeenschappelijke douanerechten, gemeenschappelijke handelspolitiek, coördinatie van het beleid op macro-economisch niveau en op specifieke gebieden. Op deze basis moest de bestaande wetgeving geharmoniseerd worden. Tegen 1994 diende de passende instellingen te werken. Mercosur zou dan het status van een internationale entiteit verkrijgen. In 2012 verzocht Venezuela tot toetreding. Het blok zal met deze nieuwe partner een gebied van 270 miljoen inwoners omvatten (dus 70 % van de bevolking van Zuid-Amerika) en een bruto sociaal product van 3,3 miljard VS-dollar¹ bereiken (83,2 % van geheel Zuid-Amerika).

Kerncijfers van de handel tussen de Mercosurlanden

De kerncijfers van de handel tussen de Mercosurlanden tonen klaar en duidelijk aan wat er veranderd is. In 1991 bedroeg de handel tussen Brazilië, Argentinië, Uruguay en Paraguay nog 2,3 miljard dollar, in 2011 was dit bedrag opgelopen tot 27,8 miljard, dus twaalf keer meer. Met Venezuela komt er dus een markt bij die verbruiks- en investeringsgoederen van allerlei aard nodig heeft, want de economie van Venezuela berust op olie-export en bijna alle in het binnenland verbruikte goederen worden geïmporteerd; in 2011 bedroeg dit 38 miljard VS-dollar. De handel binnen het blok nam tijdens de laatste drie decennia in gelijke mate toe als de gehele internationale handel. Zo steeg bijvoorbeeld het aandeel van de Braziliaanse export in de wereldhandel (volgens gegevens van de Wereldhandelsorganisatie van 2012) in 2002 van 0,96 % naar 1,44 % in 2011.

Ondanks alle verklaringen en rechtvaardigingen dat Mercosur een sterke hefboom zou zijn voor de bevordering van de economische ontwikkeling in de regio en een door alle lidstaten na te volgen doelstelling, ondervindt Mercosur ernstige problemen en deze beperkingen zijn almaar duidelijker geworden.

Het gaat er niet alleen om dat er geen traditie van gemeenschappelijke economische en sociale planning bestaat. Er is ook een structurele barrière omdat het gehele blok een enorme asymmetrie kent in economische omvang en structuur van de lidstaten. Het bruto nationaal product van de Mercosur-Landen verschilt van land tot land. De Wereldbank geeft volgende cijfers voor 2011: Brazilië : 2.234 miljard dollar; Argentinië: 726; Paraguay: 37; Uruguay: 52; Venezuela: 379.

Deze cijfers spreken voor zichzelf. De Argentijnse economie bedraagt 1/3 van die van Brazilië, die van Venezuela 1/6, die van Uruguay 1/43 en die van Paraguay 1/60.

De waarden van de buitenlandse handel binnen het blok tonen aan dat Mercosur een belangrijkere partner van Brazilië is. Toch maakt de invoer uit Argentinië als voornaamste invoerland in Mercosur 7,4 % van de invoer uit. Dit is echter duidelijk minder dan de invoer uit China (15,4 %) of uit de VS (14,6 %). Ook de handel met Duitsland, Italië, Frankrijk, Spanje en Groot-Brittannië maakt volgens de gegevens van het Braziliaanse Ministerie voor Ontwikkeling, Industrie en Buitenlandse Handel in het geheel 15,1 % uit.² De uitvoer verhoudt zich gelijkaardig. De verhoudingen voor Argentinië zijn gelijkaardig.

De verschillende structuur van de betrokken economieën vormt een andere hindernis. Een uitzondering vormt de invoer van Argentijnse tarwe door Brazilië (0,9 miljard dollar of 5,37 % van alle invoer van Brazilië) en de uitvoer van Braziliaans ijzererts naar Argentinië (0,4 miljard dollar of 1,96 % van alle uitvoer). De uitvoer van de in Brazilië en Argentinië geproduceerde verbruiks- en investeringsgoederen naar de andere lidstaten is in dit verband van fundamenteel belang. Deze laatste leveren etenswaren in de plaats. Het probleem van de onverenigbaarheid blijkt bijvoorbeeld uit de goederen die Brazilië en Argentinië onderling uitwisselen: Brazilië voert auto's en andere voertuigen, componenten en onderdelen voor een waarde van 7,2 miljard dollar uit naar Argentinië en voert tegelijk vergelijkbare producten in voor een waarde van 6 miljard dollar³, waarbij bijna al deze producten afkomstig zijn van filialen van dezelfde internationale concerns.

De industrie van de Mercosurlanden wordt essentieel beheerst door grote concerns die actief zijn op internationaal vlak. Zij leveren de auto's, medicamenten, huishoudapparaten, eigenlijk bijna alle soorten goederen die daar geproduceerd en verhandeld worden. Deze concerns hebben vooral baat bij Mercosur. Dit model gaat terug tot de vroege jaren vijftig, toen Brazilië, Argentinië en andere Latijns-Amerikaanse landen begonnen met een beleid van versnelde ontwikkeling.⁴

Over de vraag volgens welk model de ontwikkeling versneld kan worden, werden wetenschappelijke en politieke debatten gevoerd. De Economische Commissie voor Latijns-Amerika⁵ verwees naar de trendmatige verslechtering van de situatie van de Latijns-Amerikaanse landen (de periferie) op basis van hun handel met het 'Centrum' (de industrieel ontwikkelde landen), omdat hoofdzakelijk primaire goederen⁶ uitgevoerd werden in ruil voor industriële goederen. De waarde van deze goederen nam constant toe door de technische ontwikkeling, terwijl de agrarische producten en minerale

grondstoffen eigenlijk altijd dezelfde waarde behielden, wat leidde tot blijvende afhankelijkheid. Wetenschappers uit de omgeving van de bovenvermelde Economische Commissie⁷ stelden daarom voor in de Latijns-Amerikaanse landen een autonoom nationaal kapitalisme te ontwikkelen.

Een autonoom nationaal kapitalisme ontwikkelen

Speciaal voor Brazilië werd er gedebatteerd over de versnelling van de ontwikkeling in de verschillende maatschappelijke kringen. Hierbij tekenden zich verschillende benaderingen af. Enerzijds een 'Verdedigingspact' tussen de sociale klassen, de arbeidersklasse en de 'nationale' ondernemers, tegen het buitenlands kapitaal, voor sociale rechtvaardigheid⁸; anderzijds werd er gepleit voor snelle rechtstreekse investeringen via buitenlands kapitaal⁹. Het was dus de bedoeling de invoer van industrieel geproduceerde goederen te vervangen door binnenlandse productie. Op het einde van de jaren vijftig volgde de regering van Juscelino Kubitschek deze laatste politiek. De zogeheten 'nationale bourgeoisie' van Brazilië begon zich als jongere zakenpartner in het internationale kapitalisme in te voegen. Hetzelfde gebeurde in andere landen van de regio.

Met een pakket aan maatregelen werden de ondernemingen gefinancierd, een infrastructuur geschapen, de interne markt beschermd, nieuw binnenlands kapitaal bevorderd (dit leidde ook tot projecten zoals de oprichting van de nieuwe hoofdstad Brasilia). Deze golf van industrialisatie mondde begin van de jaren negentig uit in een duurzame industriële productie van auto's en andere duurzame consumptiegoederen. Na de door de bedrijven en burgers uitgevoerde en door de VS rechtstreeks ondersteunde staatsgreep van 1964 volgden andere maatregelen om voor het binnenlands kapitaal betere voorwaarden te scheppen zoals de openstelling van de beschermde markten, de opheffing van de werkzekerheid en de verzwakking van de arbeidersbeweging. Tussen 1967 en 1973 kende Brazilië een hevige politieke repressie. Met behulp van goedkope kredieten voor de consumptiebehoeften van de middenklasse kwam het tot een enorm economische groei tot 13 % per jaar – een proces dat natuurlijk leidde tot een zeer ongelijke inkomensverdeling en als het 'Braziliaans wonder' omschreven werd.

In die tijd werden er nieuwe debatten gevoerd over het ontwikkelingsproces. Ruy Marini¹⁰ analyseerde de gebeurtenissen van de vorige etappe en somde de redenen op waarom internationale concerns zich in Latijns-Amerika en andere onderontwikkelde regio's vestigden. De mateloze uitbuiting van de arbeiders – de lonen in Latijns-Amerika bedroegen ongeveer een zesde van de lonen in de standplaats van de concerns – en het aanbod van een beschermde interne markt, die de concerns ertoe noopte in hun eigen land gecreëerde producten hier te laten produceren. Hiervoor werden overwegend oude machines en apparaten ingezet. In die tijd verdedigde Fernando Henrique Cardoso¹¹ – toen een tegenstander van de militaire regering – de opvatting dat er voor landen zoals Brazilië geen andere vorm van ontwikkeling mogelijk was dan de rechtstreekse economische koppeling aan de ontwikkelde landen, meer bepaald de VS.

Midden de jaren zeventig bracht de drastische verhoging van de olieprijs de betalingsbalans in ernstige problemen. Men voerde een plan uit waarbij de invoer (vooral van olie en investeringsgoederen) op een allesomvattende wijze vervangen zou worden en – naast andere doelstellingen – ook de ontwikkeling van binnenlandse technologieën worden bevorderd. Ander buitenlands kapitaal kwam het land binnen – overwegend in de vorm van financiering – en er ontstonden talrijke staatsondernemingen en ook enkele kapitaalgoederenindustrieën onder Braziliaanse leiding. Scheepsbouw, vliegtuigbouw, olieproductie, chemische zware industrie, staalproductie, stroomopwekking, mijnbouw en landbouw werden speciaal bevorderd.

Als gevolg van deze politiek bezat Brazilië in het begin van de jaren tachtig een volledig uitgebouwde industrie, die goederen van allerlei aard kon produceren. Daarbij hoorden de aanwezigheid van buitenlandse concerns, evenals de toegenomen ongelijke inkomensverdeling. Deze bestond al vanaf de jaren vijftig. Lage economische groei, hoge inflatiecijfers, een zeer hoge buitenlandse schuld waren kenmerkend voor dat tijdperk.

De dictatuur eindigde in 1985 dankzij het verzet van de democratische groeperingen en de grootscheepse demonstraties in het hele land. Het in 1986 gekozen congres kreeg volmachten om een nieuwe grondwet uit te werken. Deze zou de meeste democratische en sociale eisen omvatten. De kapitalisten waren echter sterker dan de volksbeweging en het neoliberale gedachtegoed nam de bovenhand. De meeste bepalingen van deze grondwet werden nooit uitgewerkt en in 1989 werd Fernando Collor, een president met neoliberale inzichten, verkozen. Na een korte periode van radicale hervormingen voor de vrijmaking en deregulering van de economie, privatisering van belangrijke staatsbedrijven, het ontslaan van duizenden ambtenaren en gelijkaardige maatregelen werd Fernando Collor – uit zijn ambt ontzet wegens corruptie en vervangen door de vice-president. Deze laatste schreef twee jaar later nieuwe verkiezingen uit, waardoor Fernando Henrique Cardoso, ondersteund door een alliantie van conservatieve partijen, aan de macht kwam. Fernando Henrique regeerde Brazilië gedurende twee ambtsperiodes, dus acht jaar. Dit versterkte de wereldwijde hegemonie van het neoliberalisme. De val van de Sovjet-Unie en nog andere factoren speelden hierin een rol. Het neoliberale programma werd volledig doorgevoerd; alle vroegere initiatieven die in deze richting gingen, werden verder uitgediept. Een mijlpaal was daarbij de invoering van een nieuwe, op de VS-dollar gebaseerde munt, de real. Het buitenlandbeleid zocht toenadering tot de VS.

Tien jaar neoliberale politiek veranderden de Braziliaanse economie

Tien jaar neoliberale politiek veranderden de Braziliaanse economie en integreerde ze in de wereldmarkt: de-industrialisatie op vele gebieden, opnieuw een sterk stijgende uitvoer van grondstoffen en agrarische producten. De financiële sector was nadien veel sterker dan bij de aanvang van dit proces. Op het einde van de ingeslagen weg wachtten een anti-inflationaire economie, sterk gestegen handelsschulden, ernstige problemen met de betalingsbalans, hoge werkloosheid, lage lonen, toenemende armoede en ongelijkheid, grote ontevredenheid van de arbeiders en een versterking van de partij van de vroegere leider van de metaalvakbonden, de door Luis Inácio da Silva geleide Arbeiderspartij (PT) en andere linkse krachten. Vanaf het midden van de jaren negentig voltrokken zich dergelijke processen in Venezuela, Bolivia, Ecuador en in zeker opzicht op andere ogenblikken eveneens in Chili en Argentinië.

Lula werd in 2002 verkozen en schreef nog voor zijn aanstelling als president een brief aan de Brazilianen. Daarin gaf hij aan dat er een compromis was gesloten met het internationale kapitaal en de leidende kringen van de Braziliaanse bourgeoisie uit de agrarische economie en de mijnbouw. Lula benoemde de steunpilaar van de vorige regering, Henrique Meirelles, in die tijd directeur van een privébank, tot voorzitter van de centrale bank. Conservatieve figuren uit de kringen van bankiers en grootgrondbezitters waren vertegenwoordigd in de regeringscoalitie. De essentieel neoliberale economische politiek werd verdergezet, 'stabiliteit' werd als hoofddoel geformuleerd. Privatiseringen waren aan de orde en een zeer belangrijk deel overheidsinkomsten – ongeveer 45 % – werd gebruikt voor rentebetalingen. Ook in de tweede ambtsperiode van Lula en onder de huidige presidente Dilma Rousseff bleef deze koers ongewijzigd.

Tegelijkertijd startte de regering van Lula een omvangrijk programma van sociale hervormingen. Niemand zou nog honger moeten lijden en de opleving van de economie moest de armsten een basisinkomen geven, een soort bijstand, Bolsa Família genoemd.¹² Tijdens zijn regeerperiode werd dankzij het vasthouden aan de stabiliteitspolitiek en buitenlandse investeringen (naast andere factoren) een groeipercentage van ongeveer 3,3 % bereikt.¹³ Lula spande zich ook in om op buitenlands vlak de invloed van Brazilië te verhogen, onafhankelijker op te treden en buitenlandse markten te winnen en te behouden voor Braziliaanse uitvoer- en bouwondernemingen. Ook op internationaal vlak wilde hij een hogere status voor Brazilië – de zevende grootste economische wereldmacht – bereiken. Hij maakte aanspraak op een zetel als permanent lid van de VN-veiligheidsraad. Dergelijke acties en zijn imago als voormalig bankwerker gaven hem een zeer hoge autoriteit.

Het buitenlandbeleid

De versterking van de politieke en economische betrekkingen met Cuba, de onmiddellijke steun aan de Venezolaanse president Chávez in de allereerste dagen van Lula's ambtsperiode, de steun van Evo Morales, de president van Bolivia en ondanks de nationalisering van het Braziliaans staatsconcern Petrobás, toch gelijktijdig goede betrekkingen met de VS tot en met het aanbod om met troepen in Haïti tussen te komen, illustreren de buitenlandse beleidslijn van zijn regering. De Braziliaanse diplomatie reageerde zeer handig – met Venezuela als partner – om de door de VS aan de Latijns-Amerikaanse landen voorgestelde vrijhandelsovereenkomst ALCA op te doeken.

Deze strategie verklaart ook waarom de Braziliaanse regering zich zo nadrukkelijk bekommert om structuren zoals de Rio-Groep¹⁴, UNASUR¹⁵ en CELAC¹⁶. Daaruit blijkt het streven om de band tussen de Latijns-Amerikaanse landen onderling te versterken en Brazilië dient zich zeker ook aan als kandidaat voor een leidende rol op het continent.

Argentinië, Uruguay en Paraguay volgden dezelfde politieke en economische koers. De Argentijnse regering onder Nestor en Cristina Kirchner hebben enkele van de neoliberale maatregelen van de vorige regering teruggedraaid (na de dictatuur), vooral op sociaal vlak, de transportsector, de subsidiëring van andere openbare dienstverleningen, renten, gezondheidswezen, burgerrechten. Een voorbeeld voor de hier gevolgde politiek is de nieuwe wet op de communicatiesector. Diepgaande veranderingen van de kapitalistische structuur van het land laten echter op zich wachten. Daarom heeft de regering nu te kampen met een zorgwekkende crisis. Ze heeft ook grote problemen om een evenwichtige betalingsbalans uit te werken.

Uruguay heeft weliswaar een progressieve verkozen president, maar een zwakke economie met weinig industrie. Het land heeft sterke bondgenoten in de regio nodig om vooruit te komen.

Paraguay is wel het enige land in Mercosur dat de overgang van een dictatuur naar een burgerlijke democratie nog niet volledig heeft doorgemaakt. De huidige conservatieve regering en de politieke onstabielheid frunten de mogelijkheden van het land. Er heerst armoede en de sociale noden worden niet vervuld.

De toetreding van Venezuela kon de strategische positie van het Mercosur-blok op de wereldmarkt veranderen, want het werd sterker en reikt nu tot aan de Caraïben. Wat zich in Venezuela afspeelt, kan beschouwd worden als het meest verregaande progressieve proces: de progressieve regering voert met steun van de bevolking sociale hervormingen door; ze ondermijnt het kapitalisme en ondersteunt tegelijkertijd Cuba en ze zet politieke initiatieven op voor een nieuwe soort Latijns-Amerikaanse integratie. Dit resulteerde in LABA, een economische en politieke unie.¹⁷

Venezuela zal ongetwijfeld profiteren van een groter, sterker Mercosur. Zoals alle andere progressieve regeringen in kapitalistisch landen, botst ook deze regering op de grenzen van een dergelijke politieke oriëntatie. Ze staat echter tegenover een zeer sterke oppositie en heeft grote problemen om de sociale hervormingen onder kapitalistische

voorwaarden te behouden en uit te diepen. In zeker opzicht – met belangrijke verschillen – staan in Venezuela, Bolivia en Ecuador progressieve regeringen voor gelijkaardige problemen en stoten ze op de grenzen van het kapitalisme.

Het kapitalisme is in deze regio diep geworteld en volledig geïntegreerd in de wereldmarkt. Het zal niet veranderen door om het even welke initiatieven van de binnenlandse bourgeoisie, want de bourgeoisie is een wereldwijde klasse. Er is geen ruimte meer voor nationale ontwikkelingsprocessen onder leiding van binnenlandse ondernemers.

Brazilië en Argentinië waren de schakels van een concrete progressieve ontwikkeling van Mercosur, dat samen met ALADI¹⁸, de succesvolste economische en politieke fusie in de regio is. Toch kunnen de structurele grenzen aan een versterking en verandering van de fundamenteën van Mercosur in de richting van een progressieve ontwikkeling enkel overwonnen worden, wanneer beide landen beschikken over progressieve antikapitalistische regeringen met een sterke ruggeleuning bij de bevolking.

Zolang de volkseconomieën van Brazilië en Argentinië gedomineerd worden door de conservatieven, zullen deze oplossingen altijd in het kader van de wereldwijde kapitalistische integratie geformuleerd worden. Dit blijkt uit het voorstel van een handelsovereenkomst tussen Mercosur en de EU en de talrijke andere vrijhandelsovereenkomsten tussen Latijns-Amerikaanse landen in het kader van de Noord-Amerikaanse vrijhandelsovereenkomst NAFTA.¹⁹

Een nieuw element in het debat over de politieke hegemonie

Een nieuw element in het debat over de politieke hegemonie zijn alvast de recente opstanden van de volksbewegingen in Brazilië. Deze werden veroorzaakt door talrijke schandalen bij de bouw van stadions en sportvoorzieningen in de aanloop naar de wereldbeker voetbal van 2014 en de Olympische Spelen die in 2016 in Rio de Janeiro zullen plaatsvinden en de uitvoering van de daarbij te vervullen procedures van de FIFA. Hiertoe hoort ook de verbetering van het stadsvervoer. Deze demonstraties hadden een diffuus, informeel karakter en ze hadden ook vage doelen – dikwijls beïnvloed door rechtse krachten –, met de aspiratie zich te keren tegen corruptie, de bondsregering en de regering van de federale staat Rio de Janeiro. De deelname van politieke partijen werd afgewezen. De socialistische en communistische partijen zoals de PCB, de PSOL en de PSTU²⁰ werden over een kam geschoren met andere linkse partijen die de regering ondersteunen zoals de PT, de PSB en de PCdoB.²¹ De protesten sloegen ook op kwesties zoals de ontoereikende beschikbare openbare ziekenhuizen en scholen, te hoge bus- en trein vervoersprijzen en andere sociale eisen.

Het karakter van de kapitalistische staat en zijn obscure, verdachte vervlechting met economische concerns werd in vraag gesteld. Het is duidelijk dat de huidige regering haar tot dusver bijna volledige hegemonie aan het verliezen is. Het gevolg was dat de arbeidersklasse haar interesse in politieke deelname verloor. De volksbeweging behaalde ook enige successen: de vervoerprijzen werden niet verhoogd, het stadion voor atletiek naast de Maracana (het grootste voetbalstadion van Rio) werd niet afgebroken, zoals geplant was. Er zijn nog andere voorbeelden. De studenten en de arbeiders discussiëren opnieuw en worden politiek actief. Er worden opnieuw stakingen voorbereid, een nieuwe golf van demonstraties begint, meer en meer vakbonden nemen er aan deel.

Ook in Argentinië en Paraguay beweegt er opnieuw iets op politiek vlak. Recentelijk vonden er veel demonstraties plaats tegen de huidige politiek en zijn oriëntaties. In Venezuela heeft president Maduro maatregelen genomen die goed ontvangen werden bij de bevolking. Het lukte hem de uitdagingen te boven te komen en de volksbeweging kon een overwinning behalen op het kapitalisme. In Uruguay werd er op vele gebieden vooruitgang geboekt ondanks de zeer beperkte economische mogelijkheden.

Tegen deze achtergrond – en de gevolgen van de economische crisis – zijn er in Brazilië en zijn Mercosur-partnerlanden in de nabije toekomst politieke veranderingen mogelijk. Deze kunnen een omwenteling in de binnen- en buitenlandse politiek teweeg brengen en een nieuw integratieproces in de regio ontwikkelen.

Eduardo G. Serra is professor aan de federale universiteit van Rio de Janeiro (UFRJ) en lid van de Braziliaanse Communistische Partij (PCB). Dit artikel is overgenomen uit Marxistische Blätter, nr. 2-2014. Zie: <http://www.neue-impulse-verlag.de/marxistischeblaetter/ausgabe/214-zwisc...>

¹ Alle bedragen vermeld in dollar zijn uitgedrukt in VS-dollar.

² Ministério do Desenvolvimento, Indústria e Comércio exterior, Secretaria de Comércio exterior, SECEX - DIC - december, 2012. Zie: http://www.mdic.gov.br/arquivos/dwnl_1362421858.pdf.

³ Idem.

⁴ De eigenlijke industrialisering begon er op het einde van de 19e eeuw en het begin van de 20e eeuw.

⁵ De Economische Commissie voor Latijns-Amerika en de Caraïben (Cepal) is een instelling van de Verenigde Naties.

⁶ Primaire goederen zijn goederen die in de eerste levensbehoeften van de mens moeten voorzien.

7 Bijvoorbeeld Raul Prebisch uit Argentinië.

8 Ook de Braziliaanse Communistische Partij verdedigde dit standpunt. Ze opteerde toen voor een 'nationaaldemocratische revolutie'.

9 Het Instituto Superior de Estudos Brasileiro ISEB (Onderzoekinstituut voor Braziliaanse studies) speelde daarbij een belangrijke rol, want daar ontwikkelden wetenschappers verschillende denkrichtingen en werden er openlijk discussies gevoerd over de te volgen ontwikkelingsweg.

10 Ruy Marini is ondermeer de auteur van Dialéctica da dependencia (De Dialectiek van de Afhankelijkheid). Zie: <http://www.rebelion.org/docs/55046.pdf>.

11 Fernando Henrique Cardoso is de auteur van Dependência e Desenvolvimento na América Latina (Afhankelijkheid en Ontwikkeling in Latijns-Amerika), Editora Civilização Brasileira. Van 1995 tot 2002 was hij president van Brazilië.

12 Bolsa Família: Bevordering van de familie.

13 In 2008 was er geen economische groei vanwege de internationale economische crisis. In de daaropvolgende jaren bedroeg het groeipercentage ongeveer 2 %.

14 Groep van Río: overlegmechanisme van Latijns-Amerikaanse staten, opgericht op een conferentie van ministers van Buitenlandse Zaken op 18 december 1986 in Rio de Janeiro.

15 Unie van Zuid-Amerikaanse Naties, Internationale Organisatie van twaalf Zuid-Amerikaanse Staten. Het stichtingsverdrag werd op 3 mei 2008 in Brasilia ondertekend. Het hoofdsecretariaat zetelt in Quito

16 Gemeenschap van Latijns-Amerikaanse en Caraïbische Staten, regionale unie van Latijns-Amerikaanse en Caraïbische landen als alternatief voor de in 1948 door de VS opgerichte Organisatie van Amerikaanse Staten (OAS). Officieel opgericht op 2 december 2011 in Caracas, Venezuela, als opvolger van de Rio-Groep.

17 Bolivariaanse Alliantie voor de Volkeren van ons Amerika – Handelsverdrag van de Volkeren. De alliantie ontstond eind 2004 als coöperatie tussen Venezuela en Cuba, in april 2006 sloot Bolivia zich aan. Volgden: Nicaragua (maart 2007), Dominica (januari 2008), Honduras (augustus 2008) en in juni 2009 Ecuador, Antigua, Barbuda, St. Vincent en Grenada.

18 Latijns-Amerikaanse integratiebeweging, Organisatie van 14 Latijns-Amerikaanse staten voor economische samenwerking en oprichting van een gemeenschappelijke markt. Opgericht als opvolger van de Latijns-Amerikaanse vrijhandelszone LAFTA op basis van het verdrag van Montevideo van 12.8.1980, van kracht sinds 18.3.1981. Zetel in Montevideo, Uruguay.

19 Noord-Amerikaanse Vrijhandelsovereenkomst; de VS en Canada zijn hiervan ook lid.

20 PCB – Communistische Partij van Brazilië; PSOL – Partij van het Socialisme en Vrijheid; PSTU – Verenigde Socialistische Arbeiderspartij.

21 PSB – Braziliaanse Socialistische Partij; Pcdob – Communistische Partij van Brazilië.